

Constantino García González

Antón Santamarina

O pasado 23 de outubro (2008) finaba en Santiago Constantino García González, que foi Catedrático de Filoloxía Románica da Universidade de Santiago de Compostela, fundador desta revista.

Nacera en Oviedo o 20 de setembro de 1927. Nesta cidade tivo lugar a súa formación universitaria. Despois de licenciado, ós 24 anos, trasladouse a Madrid para realizar os estudos de doutoramento, que compaxinou cunha bolsa de colaboración do Instituto de Filología Hispánica do CSIC, e do Comité de Latín Medieval. Doutorouse en 1958 cunha tese, dirixida por Rafael Balbín, sobre as ideas lingüísticas na España do século XVI, galardoada co Premio Nebrija ese mesmo ano e publicada dous anos máis tarde polo CSIC co título de *Contribución a la historia de los conceptos gramaticales. La aportación del Brocense*. Sobre o tema dos gramáticos humanistas recuncaría anos máis tarde (1971), xa catedrático en Santiago, cunha edición da gramática de Villalón publicada en Amberes en 1558.

Entre os anos 1953 e 1959 foi axudante das Cátedras de Gramática Xeral e de Gramática Histórica da Lingua Española e encargado do Seminario de Filoloxía Románica da Universidade de Madrid. Simultaneaba estes traballos co de colaborador do Seminario Menéndez Pidal, onde traballou co propio Pidal, pero principalmente con Rafael Lapesa, no baleirado de documentos e redacción dun glosario do primitivo léxico iberorrománico; esta colaboración con Lapesa retomouse a finais dos anos 60 despois que Constantino García se incorporase a Santiago como catedrático; o texto do glosario apareceu hai pouco (2003, en Espasa), ó coitado de Manuel Seco, co título de *Léxico hispánico primitivo (siglos VII al XII)*.

En 1959 trasladouse a Bonn, en cuxa Universidade ocupou durante cinco anos o Lectorado de español. Durante esta estadia en Alemaña tivo a oportunidade de entrar en contacto con quen foi o seu mestre máis directo alí, Harri Meier, e con outras figuras da romanística; Alemaña, que fora o berce desa disciplina no século XIX, era aínda polos anos 60 asento dunha poderosa escola desta ciencia; sen dúbida estes anos de formación xermánica foron

unha das claves do seu éxito como profesor da materia e como iniciador de empresas filolóxicas ó seu regreso a España.

No ano 1965, en novembro, gañou a cátedra de Filoloxía Románica da Universidade de Santiago, da que tomou posesión o 28 de febreiro de 1966 cunha lección ante o claustro universitario, no salón artesoadado de Fonseca, sobre a orixe do tempo de futuro no verbo románico. Pero a súa incorporación efectiva ó claustro de Santiago tivo lugar a comezos de curso 1966-1967, pois despois de tomar posesión da súa cátedra regresou a Bonn para rematar o curso 1965-1966 como Lector. Desde entón ata a súa xubilación no ano 1997 permaneceu en Santiago ocupando a mesma Cátedra, na que seguiu aínda como Profesor Emérito ata o 2002.

Dentro da Universidade desempeñou diversos cargos: Secretario da Facultade de Filosofía e Letras (1967-1974), Decano da mesma Facultade (1976-1977, 1980-1983), Director do Secretariado de Publicacións da Universidade (1974-1984), Director dos Cursos de Verán para Estranxeiros durante varios anos desde finais dos anos 1960.

Foi membro correspondente da Real Academia Española; Numerario da Real Academia Galega (desde 1982), na que foi director do Seminario de Lexicografía (1986); membro do Consello da Cultura Galega (1983-1989), do que foi Vicepresidente.

Pero a vida académica de Constantino García en Santiago é moito máis có que pode desprenderse da breve nota enciclopédica anterior. Desde a súa incorporación á Facultade de Filosofía e Letras destacou, especialmente nos primeiros anos, coma un profesor atípico; quizais o seu contacto con estudantes e con colegas nun país democrático como era Alemaña lle ensinaran un tipo de comunicación cos alumnos que contrastaba co que era habitual nos seus colegas de claustro no Santiago da época tanto polas clases participativas que impartía, polos seminarios que organizaba (inexistentes noutras cátedras, polo menos de Letras) como no seu trato extraacadémico cos alumnos, cos que non tiña reparos en mesturarse en actividades informais nunha cafetería, nun magosto ou nunha viaxe.

Os centros de interese á súa chegada a Santiago continuaban sendo, máis ou menos, os que traía de Madrid e Alemaña; de feito seguiu colaborando co seu mestre Lapesa no glosario mencionado ou nos gramáticos do século XVI; os seus alumnos de finais dos sesenta e principios dos setenta lembran que nos seus seminarios se baleiraron unha boa morea de Clásicos Castellanos en busca de oracións subordinadas por xustaposición para unha sintaxe histórica do español que tiña en proxecto o propio Lapesa cos seus colaboradores. Durante aqueles primeiros anos non defuxía tampouco os temas literarios (dos que se tivera que ocupar en Bonn); ós que lle coñecen o seu currículo posterior resaltaralles estraño encontrar (firmada con Guillermo Rojo) unha introdución a unha novela de Dostoevsky, ou que dirixise unha memoria de Licenciatura sobre a obra teatral de Michel de Ghelderode.

A información que traía sobre o galego moderno cando chegou a Santiago era moi elemental; limitábase á que circulaba nos *Studienfurer* do romanista da época: dous dicionarios, a gramática de Saco, os estudos de Schneider e Zamora Vicente, e pouco máis; porque pouco máis había. Pero non tardou en decatarse de que para un filólogo Galicia era un terreo virxe para explorar e cun rendemento académico prometedor. É probable que a este estímulo haxa que engadir que a finais dos anos sesenta empezaban a aparecer fornadas de licenciados en Filoloxía Románica con vocación galeguista que demandaban orientación para os seus traballos de licenciatura e doutoramento. O resultado foi que no Departamento de Filoloxía Románica que el dirixía, na maioría baixo a súa supervisión directa, nun espazo de menos de 20 anos, se fixeron máis de 20 teses e o dobre de memorias de Licenciatura, case todas de lingüística galega.

Para estudos de tema galego un Departamento de Filoloxía Románica era excesivamente xenérico, mesmo para a captación de fondos con vistas á realización de proxectos con certa ambición. Desta maneira foi como Constantino García ideou unha institución que cadrase mellor cos obxectivos dos seus traballos e dos seus colaboradores e ideou o Instituto da Lingua Galega, que se constituiu en 1971, coa colaboración de diferentes Cátedras daquel momento (Lingüística e Literatura Galega, Gramática Histórica e Latín). Daquela non había (ou non se manifestaban) algunhas rivalidades que agromaron algo máis tarde. El mesmo foi o primeiro Director do ILG que, para axustarse ós sucesivos estatutos da Universidade, pasou por diferentes situacións xurídicas ata a actualidade.

Non vou pormenorizar agora os traballos de tipo persoal realizados por Constantino García sobre o galego porque os interesados poden consultalos doadamente de maneira exhaustiva en <http://www.cirp.es/bdo/bil/> (BILEGA), onde atoparán tamén un breve resumo dos contidos; vou salientar unicamente as empresas colectivas ou de maior interese.

Unha destas empresas agrupa traballos de xeografía lingüística. Á altura de 1960 o *Atlas Lingüístico de la Península Ibérica* tiña rematado os traballos de campo pero a súa publicación quedou interrompida no volume primeiro. Por aquelas datas, con criterios novos por parte de Manuel Alvar programouse un novo atlas, por dominios lingüísticos: catalán, aragonés, asturiano, galego, portugués e castelán (ía chamarse ALEP = *Atlas Lingüístico de España y Portugal*, e está incompleto aínda). A realización da parte galega foille encargada a Constantino García, que decidiu aproveitar a ocasión (enténdase: o financiamento, que completou con achegas doutras fontes) para facer un Atlas Lingüístico Galego aumentando moito o número de preguntas e puntos de enquisa. A realización material da obra así como a maioría das decisións metodolóxicas non foron tomadas directamente por el, senón polos seus colaboradores, pero a iniciativa e a busca de recursos nos primeiros anos foi persoal del. O atlas, como moitas empresas de longo respiro, non puido ser rematada en vida do seu iniciador; será terminada en breves anos por parte dos seus colaboradores. Pero aínda que en parte inéditos, os materiais do *ALGa* están no Instituto da Lingua Galega desde finais dos

anos 70 dispoñibles para os investigadores propios e alleos e están servindo constantemente para a elaboración de traballos diversa índole; como exemplo valla dicir que en boa medida moitas decisións atinxentes á codificación idiomática só puideron ser adoptadas con fundamento grazas ó *ALGa*. Con el o rostro lingüístico de Galicia e das comarcas estremeiras de fala galega volveuse coñecido e mesmo familiar. Hai que salientar ademais que a empresa foi acometida nun momento irrepitible porque moitos dos elementos da cultura material de Galicia polos que se preguntaba hoxe son arqueoloxía.

Unha vella pregunta que se facían historiadores da romanística era se para os estudos dialectolóxicos eran mellores os atlas ou as monografías (é dicir, panorámicas fronte a estudos monográficos en profundidade sobre unha comarca pequena). A resposta era que ambos se complementaban. E de feito foron moitos os lugares de Galicia e arredores ós que se dedicou un estudo monográfico en forma de memoria de Licenciatura ou en tese de Doutoramento, unha boa parte dirixidas polo propio Constantino García e outras veces por algún membro do seu equipo. Moito deste material está aínda inédito pero outra boa parte foi publicado en monografías e revistas.

Para pór a disposición da comunidade científica estas achegas decidiu fundar en 1974 unha revista que por suxestión miña denominou *Verba*; dirixiuna el mesmo ata o nº 21 (1994); *Verba*, que é unha revista galega de filoloxía (non de filoloxía galega), é na actualidade, con 36 volumes (contando este), unha das revistas mellor valoradas no ámbito da romanística. As teses ou traballos de investigación de tamaño e alcance similares a teses tiveron a súa acollida nos anexos da mesma revista; van publicados ata a actualidade 63 volumes (a maior parte, no ámbito dos anexos, sobre temas galegos). Dous destes anexos son da autoría do propio Constantino García, o *Léxico de la comarca compostelana* (1974) e o *Glosario de voces galegas de hoxe* (1985); neste último compílanse (agrupadas máis ou menos por conceptos) os resultados de 44 memorias de licenciatura e teses sobre o léxico doutras tantas comarcas galegas e estremeiras.

Pouco despois de se incorporar á Academia galega fundou nela dous Seminarios de singular importancia, o de Lexicografía e o de Sociolingüística; aínda que el persoalmente non produciu ningunha obra dentro destes seminarios, colocou á súa fronte investigadores competentes procedentes da súa escola e na súa fase inicial conseguiu os recursos que deron lugar a estudos moi relevantes e que sen a súa iniciativa non se realizarían (ou non se realizarían tan cedo). Un destes estudos é o *Mapa sociolingüístico de Galicia*, estudo sobre a situación da lingua, sen parangón en calquera outra lingua minorizada europea (e se cadra do mundo). Na vertente lexicográfica puxo en marcha a elaboración dunha batería de dicionarios, comezando por un de 12.000 palabras (*Diccionario da lingua galega* 1990, en colaboración co ILG), outro de 25.000 (*Diccionario da Real Academia Galega* 1997) ata o *Diccionario xeral da lingua galega*, agora rematado pero aínda inédito, que terá unhas 50.000 palabras e será o equivalente a un dicionario xeral de lingua de calquera outro idioma moderno.

Dentro da Academia tamén, e a cabalo entre os dous seminarios, hai que mencionar a fundación por parte de Constantino García dos *Cadernos de lingua* (1990-), hoxe no nº 29 (2007); é unha revista de temas filolóxicos exclusivamente galegos, cun carácter máis práctico e divulgativo que *Verba*; teñen cabida nela temas de historiografía lingüística, sociolingüística, gramática, lexicografía e mesmo didáctica; algunha das colaboracións desta revista son do mesmo Constantino García. Anexas de *Cadernos* son unha serie de monografías breves, das que van na actualidade publicadas cinco.

No ano 1993 a Consellería de Educación da Xunta de Galicia funda o Centro de Investigacións Lingüísticas e Literarias Ramón Piñeiro (hoxe Centro Ramón Piñeiro para a Investigación en Humanidades); Constantino García foi o seu primeiro Director.

Non podemos rematar sen engadir a estas actuacións de Constantino García no plano da investigación o seu papel como motor da iniciativa que puxo en marcha a principios dos anos Setenta cursos de galego, dirixidos principalmente a mestres e alumnos de ensino primario e medio, así como a produción de manuais de ensino de galego. Todas aquelas iniciativas tiveron, entre outros efectos, a virtude de que cando o ensino do galego se converteu en oficial non houbo que facer unha improvisación no baleiro.

Nunha colaboración no nº 72 da *Trabe de Ouro* refírome á miña relación académica con Constantino García, que guiou os meus primeiros pasos na investigación e me deu a oportunidade de facer unha carreira académica que transcorreu á beira del moitos anos. Nesa colaboración indico o que significou para min persoalmente. Pero o significado de Constantino García vai moito máis alá do que afecta á miña persoa, que son só un entre moitos. Cando algún día se faga a historiografía da lingüística galega moderna o historiógrafo terá que constatar que os anos Sesenta marcan o comezo do estudo sistemático do galego en moitos aspectos; ata ese momento toda a bibliografía sobre o galego, merecente de ser tomada en consideración por un romanista ou un sociolingüista, cabía nunha folla. No ano 1996, cando se celebrou un congreso con motivo do XXV aniversario da fundación do Instituto da Lingua Galega, obsequiouse ós asistentes cunha bibliografía selectiva de lingüística galega que tiña 2.365 entradas; e desde entón non deixou de crecer como se pode ver no catálogo de BILEGA mencionado antes. É probable que sen a presenza de Constantino García en Santiago iniciada naquelas datas a lingüística galega acabase despegando igual porque os tempos xa eran chegados. Pero o feito é que algúns dos traballos desa bibliografía levan a sinatura de Constantino García e moitos outros teñen detrás, próximo ou remoto, o seu impulso promotor. Detrás da súa obra había unha vontade fundadora que o momento e a complicidade de moitos axudaron a lograr.